

Európájának Olaszország is tagja. Ez esetben pedig talán a „dunai hagyomány” döntött az idesorolás mellett.

A Sellier-mű előnye a másik két atlaszsal szemben, egyértelműen komplexségéből adódik. Míg az SH Atlasz címszószerűen, dátumokhoz és fogalmakhoz kötöten ábrázol (hasonlóan kitűnő térképekkel), Rónai a magyar érdekeket figyelve, de elsősorban nem történelmi térképeket hozva (tisztá nemzetiségű területek, kisebbségek, vallásfelekezetek, domborzat, éghajlat,

népsűrűség, mezőgazdasági, ipari kincsek, lakosság foglalkozás szerinti megoszlása, vasúthálózat stb.) ábrázol, addig a „Közép-Európa népeinek atlasza” objektivitásra tör, s mind világpolitikai, mind területpolitikai szempontból kifogástalanul követi (rendkívül pontos térképekkel) az ide sorolt országok, nemzetek történelmét, jelenét.

Pádár Zsolt

Közép-Európa — Amerikából nézve

PAUL ROBERT MAGOCSI:

Kelet-Közép-Európa történelmi atlasza.

(Historical atlas of east central Europe.)

Cartographic desing by Geoffrey J. Matthews.

Toronto. University of Toronto Press.

1993.

Kelet-Közép-Európa történelmi atlasza a Kelet-Közép-Európa története című sorozat 9. köteteként látott napvilágot.

A könyv által bemutatott régió elnevezése némi magyarázatra szorul, ugyanis nem egyértelmű, hogy mit takar a *Kelet-Közép-Európa* fogalom, másrészt a bemutatott területre más elnevezések is használatosak (*Közép-Európa*, *Közép-Kelet-Európa*, *Köztes-Európa* stb.). Legegyszerűbb a kérdést pusztán földrajzi szempontból megközelíteni, mint ahogyan azt Rónai András teszi (*Közép-Európa atlasz*. Szerk.: Rónai András. Bp., Szent István Társulat–Püski Kiadó, 1993.): „a Kárpát-medence és környéke nemcsak mértani középhegyet foglal el Belső-Európa kontinensén, hanem (...) klímazónák, növényzeti övek elhelyezkedése, valamint a vízhálózat és a természetes közlekedési irányok kialakulása tekintetében is egyrészt ütközőpont, találkozóhely, másrészt az európai tájtipusokat leginkább harmonizáló tájegvüttes” —, de ennek az elhelyezkedésnek

vannak politikai kihatásai is: „a Fekete-tenger és a Balti-tenger között húzott vonaltól nyugatra elhelyezkedő terület történelmi fejlődésében elkülönült az ázsiaiinak számító orosz peremvidékektől ... A betelepültség, a népsűrűség, a városok és falvak megoszlásában, fajták, nyelvek, vallások elterjedésében ... átmenetet, keveredést, egymásra hatást mutat ez a terület a nyugat- és kelet-, észak-, és dél-európai részek között”. (14. o.) A továbbiakban mindig ugyanazt az alaptérképet használja, így viszont egyes történelmileg kétséget kizáróan a térségbe tartozónak tekinthető államok bizonyos részei lemaradnak a térképről (pl. Lengyelország).

A fogalmaknak politikai, történelmi szempontból több értelmezése létezik. A Magocsi által ábrázolt területnek leginkább az ún. „szürke sáv” felel meg, amely a német és az orosz birodalom közötti területet öleli fel, viszont Magocsi nem említi a finneket és a balti államokat. A régióvitában máig nincs kialakult, egységes álláspont. A sorozat két angolszász szerzőjének sem sikerült konszenzusra jutnia ez ügyben, annak ellenére, hogy a szerkesztő az előszóban annak a reményének adott hangot, hogy a sorozat kötetei között sikerül elérni egyfajta egységességet. A „Kelet-Közép-Európa a két világháború között” című kötet szerzője, Joseph Rotschild, ellentétben Magocsiival, úgy

tartja, hogy Görögország, bár résztvett a Balkán konfliktusban, saját magát a Mediterráneumhoz, és nem Kelet-Közép-Európához tartozónak tartotta. Ugyanígy Rotschild külön fejezetet szentel a két világháború között független balti államoknak, míg Magocsi nem említi őket.

A könyv térképei az angolszász irányzatot követik, vagyis a hangsúly a meghatározó folyamatokon van, kevés részadatot tartalmaznak, amely előnyös lehet kontinensnyi területek megjelenítésekor, de nem indokolt egy, a régió részletes bemutatását célul kitűző munka esetében. Az egy-egy országot ábrázoló térképeknek a határváltozások bemutatása lenne a fő célja, ehhez azonban túl kevés olyan város van feltüntetve, amelyek viszonyítási alapul szolgálhatnának. (Pl. a mai Magyarország területén csak hat nagyvárost ábrázol.) Még ez a csekély számú város sem szerepel következetesen. Az egymással szomszédos országokat ábrázoló, és ezért igen nagy átfedéssel bíró térképeken nincs rajta ugyanaz a város (Pl. Magyarország térképén szerepel Eperjes és Nyitra, Csehszlovákiáén nem.) Rögtön a borítón lévő térképeken (a Balkán-félszigetet ábrázolja 1912-13-ban) szemünkbe ötlük egy furcsaság. Az ebben az időben még a Monarchiához tartozó Brassó *Brasov*, Újvidék pedig *Novi Sad* néven szerepel. Ugyanígy anakronisztikus más térképeken Lemberg helyett *L'vivet* (*Lvovot*), Danzig helyett *Gdanskot*, Nagyvárad helyett *Oradeát* írni. Vagyis a szerző, lett légyen az bármely történelmi kor, a ma hivatalos helynevet használja. Pedig a könyv térképei más atlaszokból vannak átvéve, és a két legtöbbet hivatkozott atlasz (Darby, H. D. and Fullard, H.: *The New Cambridge Modern History*. vol. 14. Atlas Cambridge 1978. és Engel, Josef: *Grosser Historischer Weltatlas*. 3. vols. 3rd ed. München, 1967.) a kornak megfelelő helyneveket használja, ugyanis általános szabály hogy „minden helynevet a megfelelő nyelv szokása és a maga kora szerint kell írni” (– ajánlja *Niederhauser Emil* a *História* 1994/4-es számában). A szerző a következetességet hozza fel mentségére, bár

saját normáit is megszegei, mikor az ókori részben a latin és görög elnevezéseket használja. A zűrzavart fokozza, hogy a közigazgatási egységek nevei viszont az adott kornak megfelelő hivatalos nyelven szerepelnek, míg az ún. „nem pontosan körülhatárolt történelmi tájegységek” (XII) a helynevekhez hasonlóan a mai állapotokat tükrözik. Így a „Koraközépkori királyságok 1050-ben” című térképen fel van tüntetve a korszakban nem értelmezhető *Szlovákia*, *Carpathian Rus'* (Orosz Kárpátok) és *Bosznia*. Az egyes helységek azonosításához jó segítséget nyújt a könyv végén levő névmutató és az, hogy néha a mai hivatalos név alatt feltünteteti a történelmi elnevezést is, így csak a sorrendet kellett volna felcserélnie.

A térség egyik legfőbb jellemzője, hogy etnikailag rendkívül kevert. Magocsi az etnikai, nyelvi megoszlást mindössze egy, a teljes régiót bemutató térképen szemlélteti, majd sorra veszi az egyes országokat. Célszerű lett volna átfogó térképen nemcsak az 1900-as, hanem az első világháborút lezáró békeszerződések utáni állapotokat is bemutatni, hiszen így nem igazán szemléletes az új határok etnikumokra gyakorolt hatása. Az egy-egy államban többségben lévő etnikum megoszlását ábrázolja a kis térképeken, gondolhatnánk, szemügyre véve Magyarország vagy Bulgária térképét. Ugyanakkor a csehek és a szlovákok, illetve Jugoszlávia esetében a szerbek, szlovénok, horvátok között nem tesz különbséget, holott így nehéz megmagyarázni a későbbi etnikai konfliktusokat.

Kérdéses az is, hogy mit ért egy nemzetiség fő koncentrációja alatt? 50, 70 netán 90 %-os többséget az adott területen? Illetve így is rossz a kérdésfelvetés, hiszen nem jelöli a kisebb területi egységeket, a járásokat vagy a megyéket. De ha megtette volna, sem kapnánk teljes képet. Hiába választanánk ki mondjuk az 50 %-ot határértéknek, hamis képet kapnánk, hiszen pl. a román kormány politikája kifejezetten arra irányult, hogy egy-egy megyében többségbe kerüljenek a románok. Helyesebb lett volna tehát az adott nemzetiség különböző százalékos előfordulási arányát különböző szí-

nekkel jelölni (a Rónai-atlaszhoz hasonlóan). Sőt, a délszláv térség esetében esetleg kördiagramot kellett volna alkalmazni, hiszen ott néhol 3-4 nemzetiség van 10 %-on felül.

Nem tartom szerencsésnek, hogy a táblázatok az adott ország harmincas években készült statisztikáin alapulnak, holott akkor a csehek, románok, szerbek meghamisították a népszámlálásokat, így igyekeztek igazolni a párizsi békekonferencián bemutatott túlzó magánstatisztikáikat. (Érdekeség, hogy a Bulgáriára vonatkozó 1926-os statisztikánál Rotschild ugyanazt a forrást jelöli meg, adataik mégis eltérnek. — 146. o.)

Magocsi etnikai-nyelvi csoportokról beszél, és kritériumként említi a földrajzi elhelyezkedést – így „egy adott csoportnak lehetősége nyílt elkülönült egységgé fejlődnie” – de ebbe a meghatározásba, és E. K. Francis definíciójába – „a »mi« tudat szerint formálódó csoport elhatárolja magát a vele nyelvben, kultúrában nem azonos csoporttól” – beleférnek a moldvai csángók is (akiket hibásan székelyként ábrázol a térkép). Ha csak a vallás is megkülönböztethet egymástól csoportokat, akkor viszont fel kellett volna tüntetni a katolikus vallású bunyevácokat vagy sokácokat. A törökök és a tatárok pedig nem a *Turco-Tataric*, hanem a *Turkic*, vagy tágabb értelemben az *Altaic* nyelvcsaládba tartoznak. (99. o.)

Vizsgálaton nagyon érdekesek a németség, zsidóság, örménység elterjedését vizsgáló térképek, ugyanis ezek az etnikumok csekély számarányukat meghaladó szerepet játszottak a térség fejlődésében (bár a zsidóságnál nem világos, hogy a nemzetiséget vagy a vallást tekintették-e döntőnek), valamint az 1945 utáni „népvándorlásokat” ábrázoló térkép. A könyv erősségei közé tartoznak továbbá a táblázatok, bár ezek forrása néhol nincs feltüntetve. (Pl. 98. o.) Igazi kuriózum a legnagyobb „zsidó” városokról készült összefoglalás. Nem újdonság középkori várostérképek bemutatása (Lásd: Matthew, Donald: *Atlas of Medieval Europe*. Oxford, 1983), viszont először láthatunk kelet-közép-európai városokat. A szerző érdeme,

hogy a politikai változások mellett a gazdasági, kulturális folyamatokra is megfelelő hangsúly fektet (pl. az 1450 körüli gazdaságföldrajzi, az 1914 előtti csatorna és vasúthálózatot ábrázoló ill. az akkori kulturális és oktatási intézményeket ábrázoló térképek).

Végül néhány megjegyzés a szöveggel kapcsolatban, amelynek hibái alapvetően három fő okból erednek.

Tárgyi tévedések

- A Jugoszláv Bizottság 1915. április 30-án jött létre, és nem 1914-ben. (138. o.)
- A Nemzeti Tanács Zágrábban 1918. október 5-6-án, és nem október 30-án alakult. (138. o.)
- A breszt-litovszki békét a Szovjetunióval 1918. március 3-án, és nem február 9-én írták alá. Február 9-én az Ukrán Népköztársasággal kötött békét írták alá, ugyancsak Breszt-Litovszkban. (124. o.)
- Románia kerületeinek számát 32-ről 71-re emelik 1930-ban – ez 1925-ben történt. (151. o.) Romániáról szólva azt írja, hogy jelenleg is 39 *judete* van és Bukarest – 1981-ben volt egy újabb reform, Bukaresthez csatolták *Ilfov* megye egy részét, a maradék *Giurgiu* megye néven szerepelt tovább, kettévágták *Ialomita* megyét, így a megyék száma 41-re nőtt. (173. o.)
- A Népszövetség 1919-ben, és nem 1920-ban alakult.
- A második világháborút követően a jugoszláv-török államközi egyezménynek köszönhetően sok török kivándorolt, ezt nem jelöli a térkép. (146. o.)
- Bulgária átmenetileg elfoglalja a Szerbiának ítélt Macedónia részt, melyet azután 1920-ban Jugoszláviához csatoltak – ezt sem jelöli a térkép. (146. o.)
- 1921 után Magyarország még visszakapott néhány salgótarjáni bányát. (128. o.)

Fogalmazásbeli pontatlanságok

• A Jugoszláviáról szóló részből kimarad, hogy azért rohanták le, mert bár 1941. március 25-én aláírták a háromhatalmi egyezményt, másnap puccsal megdöntötték a királyt. (139. o.)

• A soproni népszavazás esetében hangsúlyozni kellene, hogy a békeszerződés revíziójáról van szó, amely jogi precedensként szolgált a későbbi revíziós törekvéseknél. (128. o.)

• „A legtöbb határváltozásról az antant döntött Párizsban” – meg kellett volna említeni, hogy jórészt titkos szerződések valóra váltásáról volt szó. (125. o.) „A bécsi döntés tárgyalásos megegyezés volt” – a tárgyalások félbeszakadása után történtek jegyzékváltások. Végül nemzetközi döntőbírói határozat döntött. (133. o.) „Ez autonómiát biztosított a Magyar Autonóm Tartománynak” – a MAT illetve jogutóda egyáltalán nem jelentett öngazgatást, csak a teljeskörű magyar nyelvhasználat tekintetében különbözött más közigazgatási egységektől (163. o.)

• „Dél-Tirolt Olaszországnak adták” – Dél-Tirolt és a vitatott köztes területet nemzetközi döntés után kapta meg Olaszország. (128. o.)

Helyesírás, korrektúra

• „They called themselves Winds (In German: Windisch)” – helyesen: Wends-Wendisch (138. o.)

• Az „Ethnolinguistic distribution, ca. 1900” című térkép forrástérképe a *Grosser Historischer Weltatlas*nak nem az 53. oldalán van, ahová a bibliográfia utal, hanem a 77. oldalon. (178.o.)

• Néhány helyesírási, így ékezethiba a magyar helyneveknél, pl. Aranyosmarot (120. o.) stb.

Mindent összevetve a térképek annyiban is követik az angolszász iskolát, hogy nagyon tetszetősek, a magyarázó szövegek a hibáktól eltekintve jó összefoglalásoknak tekinthetők. Így Magocsi mindenképpen megérdemel, ha nem is három kitűnő jelzőt, mint amit Niederhauser Emil adományozott neki „kritikájában” (Századok 1994/3-4.) –, de egy jót mindenképpen.

Dobó Gabriella